

NIO – FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

NR 1 • 2022

TEMA:
AKADEMIKER -
VEM ÄR DET?

DEN AKADEMISKA GRYTAN/INTERVJU MED GIT CLAESSION PIPPING/HÖGUTBILDADE MIGRANTER
MELLAN PRIVILEGIER OCH FÖRFRÄMLIGANDE/SACO-STREJKEN 1971

Innehåll

Nr 1 2022

5 **Ledare** Av: Leif Jacobsson

6 **Notiser**

8 **Intervju med SULF:s förbundsdirektör Git Claesson Pipping**

Av: Leif Jacobsson

12 **SACO och den svenska modellen**

Av: Eskil Wadensjö

16 **Nationalekonom, vem är det?** Av: Anita Nyberg

20 **Högutbildade migranter mellan privilegier och förfrämligande**

Av: Maja Povrzanović Frykman

28 **Bildsidor**

30 **Kan man lida pin vid akademien?** Av: Leif Jacobsson

34 **Saco-strejken 1971** Av: Jaan Kolk

37 **Den akademiska grytan** Av: Anders Björnsson

38 **Recensioner**

40 **Sista sidan**

Skribenter i Nio-Fem Nr 1 2022

Maja Povrzanović Frykman/Eskil Wadensjö/Anders Björnsson/Anita Nyberg/Jaan Kolk/Leif Jacobsson

Anställda på ASEA, 1960-tal. Foto okänd. TCO:s arkiv, TAM-Arkiv.

NIO-FEM

TIDSKRIFT OM ARBETSLIV & PROFESSION

Ansvarig utgivare

Lars-Erik Hansen

lars-erik.hansen@tam-arkiv.se

Redaktör

Leif Jacobsson

leif.jacobsson@tam-arkiv.se

Bildredaktör

Andreas Lindahl

Layout

Karin Didring Leksell

mejlatill@didring.se

Grafisk form

Melissa Rydquist

Illustratörer

Maria Jonsson, Ulf Lundkvist med flera

Omslag

Anställda på ASEA, 1960-tal.

Foto okänd. TCO:s arkiv, TAM-Arkiv.

Tryck

Östertälje tryckeri

ISSN 2004-4046

Nio - Fem är en tidskrift som ges ut av TAM-Arkiv och som tidigare hette *TAM-Revy*.

Tidskriften innehåller artiklar om tjänstemanna- och akademikerrörelsernas historia och nutid, olika yrkesgrupper och arbetslivets förändring, rapporter och forskning, aktuellt på TAM-Arkiv och lyfter fram källmaterial ur arkiven.

Tidskriften utkommer 2-3 ggr/år.

TAM-ARKIVS MEDLEMMAR

Akademikerförbundet SSR

Akavia

Civilekonomerna

DIK

Fackförbundet Scen & Film

Fackförbundet ST

Finansförbundet

Forena

Förbundet Sveriges Arbetsterapeuter (FSA)

Förbundet Folkhögskollärarna

Förhandlings- och samverkansrådet PTK

Försvarsförbundet

Journalistförbundet

Kyrkans Akademikerförbund (KyrkA)

Läkarförbundet

Läraryrket

Lärarnas Riksförbund (LR)

Naturvetarna

Nordic Financial Union (NFU)

Offentliganställdas Förhandlingsråd (OFR)

Polisförbundet

Fysioterapeuterna

Sjöbefälsföreningen Offentliganställda (SBFO)

SRAT

Svenska Läkaresällskapet

Sveriges akademikers centralorganisation (Saco)

Sveriges Farmaceuter

Sveriges Ingenjörer

Sveriges Psykologförbund

Sveriges Skolledarförbund

Sveriges Tandläkarförbund

Sveriges universitetslärare och forskare (SULF)

Tjänstemännens Centralorganisation (TCO)

Tull-Kust

Unionen

Vision

Vårdförbundet

Nio-Fem är död – länge leve niotillfem!

Detta nummer av Nio-Fem har temat "Akademiker – vem är det?". Det blir det sista pappersnumret av tidningen, som hädanefter kommer att ges ut endast i digital form. Det kan förstås ses som trist att papperstidningar numera läggs ned, men utvecklingen går alltmer mot digital kommunikation. TAM-Arkiv kommer i framtiden att satsa mer på hemsidan www.tam-arkiv.se. Sidan ska uppdateras och vi kommer även att lansera en podcast med titeln "niotillfem". Podcasten kommer att vara tillgänglig på Spotify, Apple och Googles appar. Där kommer vi att bl.a. presentera intervjuer med fackliga företrädare och forskare. Lyssna gärna på den!

I detta nummer av tidningen intervjuas SULF:s (Sveriges universitetslärare och forskares) förbundsdirektör Git Claesson Pipping. Hon pekar bl.a. på betydelsen av fria universitet för ett demokratiskt samhälle. Eskil Wadensjö, professor i nationalekonomi, skriver i sitt inlägg om Saco och den svenska modellen. Ett annat bidrag är skrivet av en annan professor i nationalekonomi – Anita Nyberg. Hennes artikel handlar om kvinnor inom nationalekonomin.

Essän i detta nummer handlar om högutbildade migranter i Sverige. Artikeln är författad av Povrzanović Frykman, professor i etnologi. Högutbildade migranter i Sverige utgör visserligen en utbildningsmässigt privilegierad grupp men kan samtidigt känna utanförskap och mötas av diskriminering i det svenska samhället.

Akademikers arbetsmiljö är ett ämne som tas upp av Christina Björklund, docent i ekonomisk psykologi, verksam vid Karolinska institutet. Akademisk forskning kan vara mycket stimulerande, men samtidigt visar ett flertal studier att det finns många riskfaktorer inom den akademiska arbetsmiljön.

Saco-strejken 1971 var en dramatisk händelse i svensk arbetsmarknadshistoria. Jaan Kolk, f.d. förbundsdirektör för Fackförbundet Scen & Film, beskriver i sin artikel vad som hände och hur Saco har utvecklats sedan 1970-talet. Från 1971 fram tills idag har Sacos medlemsstruktur förändrats. Idag är det inte längre en organisation för

mestadels högre tjänstemän. Medlemsantalet har också vuxit dramatiskt.

Organiseringsgraden bland akademiker, i bemärkelsen yrkesarbetande med akademisk utbildning, är hög i Sverige. Saco (Sveriges akademikers centralorganisation) organiserar som namnet ger vid handen akademiska professionsgrupper, men även TCO organiserar i allt högre grad akademiskt utbildade professioner. Alltså torde detta sista pappersnummer av Nio-Fem vara intressant för TAM-Arkivs medlemsorganisationer inom både Saco och TCO. Kommer de båda centralorganisationerna att närma sig varandra? Kommer historien att ta en annan vändning? Framtiden får utvisa.

Vad är då en akademiker? Är det en person verksam vid en högskola eller ett universitet? Är det en yrkesarbetande med akademisk examen? Eller är det kanske en ledamot av en "akademi" i betydelsen samfund? I en avslutande krönika konstaterar författaren Anders Björnsson att "akademiker" är en undflyende term. Om vi uppfattar att begreppet syftar på akademiskt utbildad arbetskraft så har andelen akademiker ökat stadigt. Samtidigt har de akademiska lärosätena tenderat att bli som vilka arbetsplatser som helst, i fråga om ledningsstruktur, incitamentskultur och anställningsförhållanden, konstaterar Björnsson. Genomsnittsakademikern tillhör inte – med samma självklarhet som tidigare i historien – samhällets eliter. Samhället förändras. Trevlig läsning!

LEIF JACOBSSON
Redaktör

Grattis till Gerda Höjers pris!

Joakim Landahl, professor i pedagogik med inriktning mot utbildningshistoria, har tilldelats 2021 års pris till Gerda Höjers minne för sin forskning och sin bok om Fridtjuf Berg "Politik & Pedagogik". Gerda Höjers pris är en utmärkelse som varje år delas ut av TAM-Arkiv för att belöna forskning om tjänstemän, akademiker och deras sammanslutningar.

Joakim Landahls biografi om Fridtjuf Berg – som tidigare recenserats i Nio-Fem nr 1, 2017 – lyfter fram en av de verkligt betydelsefulla profilerna i den svenska skolans historia. Berg drev lärarkårens yrkesfrågor i Sveriges allmänna folkskolläraryrkesförening (SAF). Han var också politiskt aktiv och i två perioder i början av 1900-talet var han ecklesiastikminister (utbildningsminister) med ansvar för skolfrågor. Landahls biografi tecknar alltså hans liv och gärning, delvis med material från TAM-Arkiv. Nio-Fem gratulerar till det välförtjänta priset på 25 000 kronor.

Joakim Landahl.

Digital satsning ska ersätta Nio-Fem

HEM | OM TAM-ARKIV | KONTAKT | IN ENGLISH |

Nyheter

Arkivet

Forskning

Publikationer

Medlemmar

Med källorna

Vad är TAM-Arkiv

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademiskernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven.

Vi har arkiv från fackförbund, intresse- och yrkesorganisationer och enskilda personer. De utgör ett folkrelsernas, den fackliga organiserings, professionernas och arbetslivets samhällshistoria och kultur.

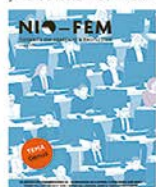
[Mer om oss](#)

Gilla oss!

TAM-Arkiv finns på [Facebook!](#)

Nio-Fem

En kulturtidskrift om fackförbund, yrken, arbetsliv och historia.

Tryckt utgåva till medlemmar och institutioner. Läsbar digitalt för alla.

→ [Nio-Fem](#)

Öppettider

TAM-Arkiv kan från och med **tisdag den 18 augusti** och så länge Folkhälsomyndigheten s nuvarande riktlinjer gäller, enbart ta emot förbokade besök.

Skicka förfrågan om bokning till arkivet@tam-arkiv.se. Vi tar emot en forskare per dag. Oanmälda besök kan inte tas emot.

Fotografiet

Förhandlingspartners. Gunnar Tegsjö (Sif), Göte Johansson (Sif), Harald Lindholm (HTF), Rudolf Lindfors (HTF), Curt-Steffan Gisecke (SAF), Sven Schwarz (SAF). Foto Allan Myrman. TCO:s arkiv, TAM-Arkiv

Nyheter från TAM-Arkiv

Nio-Fem, 2021 nr 2

- Intervju med tultjänsteman Stefan Fredriksson
- Hund på jobbet – glädjespridare eller problemskapare
- Bokhunden kommer till Sverige
- Hundar och människor – två förbundna arter
- Ledarhunden – förr och nu
- Hundar på teaterscenen
- Hunden – vår snuttefil

[Läs mer »](#)

Av: TAM-Arkiv

2021-11-12 Uppd: 2021-11-12

Boken om Gerda Höjer har utkommit

Boken om Gerda Höjer skriven av professor Anna Gottlind, mångårig ordförande i TAM-Arkivs forskningsråd, har utkommit. Höjer var en mångsidig kvinna som arbetade oförtrutet med att bl.a. höja sjuksköterskornas status. Boken bygger på en gedigen arkivforskning och är väl underbyggd.

Se pressmeddelande om boken om Gerda Höjer

[Läs mer »](#)

Av: TAM-Arkiv

2021-08-26 Uppd: 2021-08-27

Sök i arkiven

[Klara arkivsök](#) Sök i våra arkiv på nätet

OBS! Vissa serier kan kräva särskilt tillstånd från förbunden, fråga TAM-Arkiv.

Beställa, göra förfrågningar och hur du söker i arkivförteckningar. [Arkivet](#) Information för att: [Leverera arkiv](#)

Med källorna till historien

Presentationsida för Svenska Barmomskeförbundet

[Med källorna - arkiv och historia](#)

Tjänstemännen och akademikerna

Vad står begreppen tjänsteman och akademiker för historiskt sett? Läs mer om en viktig del av det moderna Sveriges framväxt under [Historia](#) »

När samhället förändras snabbt ger historien längre perspektiv. TAM-Arkiv erbjuder rika möjligheter till [Forskning](#) »

Facklig omvärld

Vilka är fackets uppgifter och roll idag?

[Saco](#) - Sveriges akademikers centralorganisation
[TCO](#) - Tjänstemännens Centralorganisation

Tema-webbplatser

TAM-Arkivs tidskrift Nio-Fem ska upphöra att utkomma som

papperstidning. Detta nummer är det sista pappersnumret ... I framtiden kommer den endast att utkomma i ett digitalt format. TAM-Arkiv kommer att uppdatera sin hemsida www.tam-arkiv.se.

Framgent är det på hemsidan som institutionens utåtriktade verksamhet ska ske. Med hjälp av hemsidan ska TAM-Arkiv göra en satsning på att göra podcast-avsnitt med inriktning på arbetslivets förändring och våra medlemsorganisationers historia.

Utvecklingen går mot ökad digitalisering, nya användningsområden för IT utvecklas ständigt och digitaliseringen påverkar både samhällsutvecklingen och människors vardagsliv. TAM-Arkiv har beslutat att följa med tiden och utveckla en kommunikationsstrategi för hur vi bäst ska nå ut till både medlemsorganisationer, forskare och den intresserade allmänheten.

Från söndags- skola till SULF

Är demokratin i Sverige hotad? GIT CLAESSION PIPPING – förbunds-
direktör för SULF (Sveriges universitetslärare och forskare) – vill
upplysa om att hot mot forskare kan ses som ett hot mot en demokrati
som förutsätter fria DOMSTOLAR, en fri press och fria universitet.

Ferkens gränd. Sett genom ett valv. Från Österlånggatan i Gamla stan i Stockholm kan man blicka österut mot Skeppsbron. Sent i november. Buller. Just nu pågår ett omfattande renoveringsarbete i gränden. Här har SULF (Sveriges universitetslärare och forskare) sitt kansli. Förbundsdirektör Git Claesson Pipping möter mig. Det var planerat att personalen skulle flytta till andra lokaler eftersom kansliet skulle renoveras 2020, men pandemin kom emellan. Personalen fick istället arbeta på distans:

– Då slapp vi förstås en hel del kostnader, konstaterar Git.

Hon har ägnat hela sitt liv åt utbildning. När hon fick frågan om hon ville bli SULF:s förbundsdirektör var hon visserligen en aktiv forskare, men valet var enkelt: hon valde att tänka på hela högskolans väl och ve. Hon hade tidigt ett engagemang för utbildning. När hon var barn ville hon börja i skolan redan när hon var sex år gammal. När hon inte fick det blev hon besviken:

– Det gjorde att jag började söndagsskolan därför att jag ville gå i skolan.

Vad bottnar hennes utbildningsambitioner i? Det fanns inga utbildningstraditioner i hemmet. Hennes far var den högutbildade i familjen. Han hade hela sex års folkskola:

– Min mamma hade inte ens det.

VEM ÄR EN AKADEMIKER?

Jag frågar Git vad en akademiker egentligen är för något. Det finns två akademikerbegrepp i Sverige, berättar hon. Det finns ett akademikerbegrepp som används inom akademien, där man skiljer mellan undervisande och forskande personal, som där kallas ”akademiker”, och den övriga personalen som har tekniska och administrativa uppgifter

(även om dessa idag också oftast har akademisk utbildning i botten). Parallellt med det tillämpas ett annat akademikerbegrepp. Ute i det svenska samhället har ”akademiker” kommit att betyda en person med akademisk utbildning. Så är det inte på andra håll. Internationellt sett är det endast i Sverige och Finland som akademiskt utbildade professionsgrupper är fackligt organiserade:

– Sedan Sacos grundande har det akademikerbegrepp som då skapades i sin tur förändrats, berättar Git.

I och med högskolereformen som genomfördes på 1970-talet har betydligt fler yrken blivit akademikeryrken. Det har resulterat i att TCO numera också organiserar en stor mängd akademiker.

Nyligen har Lärarförbundet, Sveriges skollärförbund och Lärarnas Riksförbund fattat beslut om att försöka gå samman i en gemensam organisation. Det nya förbundet

När hon var barn ville hon BÖRJA i skolan redan när hon var SEX år gammal.

kommer i så fall att ingå i Saco. Det innebär en förändring när det gäller styrkeförhållandet mellan Saco och TCO eftersom ett av de förbund som ingår i fusionen – Lärarförbundet – tidigare ingått i TCO. Sacos medlemsantal växer och TCO minskar när nu Lärarförbundet går över till Saco. Förändrar det den fackliga maktbalansen?

Git betonar att de fackliga centralor-

ganisationerna inte är varandras motparter. Det som är gemensamt är att arbetsgivarna är deras motpart. I PTK (Privattjänstemannakartellen) ingår till exempel både Saco- och TCO-förbund:

– Så storleksförhållandena förändras men makten ... Vi har ju samma mål, vi vill ju ha goda villkor för våra medlemmar i arbetslivet, understryker Git.

Och de fackliga centralorganisationerna har närmat sig varandra under de senaste sex-sju åren, först Saco och TCO och sedan LO, konstaterar hon. Man har bland annat genomfört ett antal ordföranderåd för samtliga förbund. En fråga alla fackförbund har gemensamt är försvaret av

Vi har ju samma mål, vi vill ju ha GODA villkor för våra medlemmar i ARBETSLIVET.

den ”svenska modellen”, där facket och arbetsgivarna förhandlar fram lönerna. Inom Europeiska unionen driver man krav på minimilöner. Ett kompromissförslag har nu lagts fram, men det finns på sina håll en oro för att sådana krav ska hota den svenska förhandlingsmodellen.

SULF:S FRÅGOR

Vilka är de viktigaste frågorna som SULF driver? En central fråga är hotet mot den akademiska friheten. Den är hotad på två sätt, menar Git. För det första är den hotad genom att det finns politiska partier som driver uppfattningar om vilken typ av forskning man får och inte får bedriva. De inser inte att all forskning är långsiktigt nyttig. Ett annat

hot är att det finns grupper och individer som hotar forskare. Vi måste se över vilket skydd det finns för forskare, menar hon. Frågan berör också demokratin:

– Demokrati kräver fri press, fria domstolar och fria universitet! säger Git.

Ett annat problem är att den svenska staten har ett omräkningssystem som gör att resurserna som högskolorna får för undervisning minskar lite år från år. Det innebär att universitetslärarna får mindre och mindre undervisningstid. Samtidigt går det ju inte fortare att förklara Einsteins relativitetsteori idag än det gjorde för tio år sedan. När Git beskriver effekterna av förändringen låter det nästan som något hämtat från en pjäs av Molière:

– Det gör att vi måste prata allt fortare!

Samma sak gäller när det kommer till tentarättning och rapportering, liksom handledning. Allt måste gå snabbare. Det är ett jättestort problem. En nyligen genomförd undersökning visar att det inte håller längre. Den grupp som upplever absolut störst stress är kvinnliga universitetslärare, berättar hon vidare.

Ytterligare en stötesten är att bortåt en tredjedel av den undervisande och forskande personalen är tidsbegränsat anställd. Det beror på att universiteten inte har tillräckliga basanslag för att finansiera forskares löner utan det är enskilda forskare och forskargrupper som får pengar från externa källor. Och drar man inte in pengar till sin egen lön så får man ingen anställning. Tillhör man en större forskargrupp så måste man dra in tillräckligt mycket pengar för universiteten har inga resurser att skjuta till. Det är också ett stort stressmoment för forskarna, berättar hon. Alltmer pengar går via forskningsrådet eftersom regeringen tror att det ger den bästa forskningen. Men det finns inga belägg för det:

– Det enda det finns belägg för är att det ger de mest stressade forskarna, menar Git.

Slutligen ser hon ett orosmoln i att

Ferkens Gränd. Foto: Stefan Tell.

riksdagen i somras fattade beslut om en ny utlänningslag som innebär att det blir i stort sett omöjligt för dem som befinner sig i Sverige och doktorerar eller forskar att få möjlighet att få permanent uppehållstillstånd. Doktoranderna kan inte få permanent uppehållstillstånd eftersom de måste ha varit i landet i mer än fyra år för att få det, och en doktorandanställning är på exakt fyra år. Juniora forskare (forskare som nyligen doktorerat) går ofta på sexmånadersanställningar. De tillresta måste numera kunna bevisa arton månaders anställning för att få ett permanent uppehållstillstånd. Det är ett bekymmer därför att hela sjuttio procent av de juniora forskarna i Sverige är tillresta från utlandet, berättar Git. Regeringen har tidigare utlovat att det ska bli lättare för forskare att få stanna i Sverige. Nu har den ändå medverkat till en lag som är till för att försvåra asylinvandringen och som gör det mycket svårare även för forskare att få stanna i Sverige:

– Det är en skandal! utbrister Git.

Det är ett problem som nästan alla erkänner mellan skål och vägg, avslöjar hon. SULF arbetar mycket med frågan. Svenska universitet och högskolor kommer inte att klara sin kompetensförsörjning – och inte svenska företag heller – såsom lagstiftningen ser ut just nu, konstaterar Git.

Finns det då någon framgång hon kommer

ihåg? Ja, hon drar sig till minnes SULF:s arbete när regeringen strax före midsommaren 2013 la fram ett förslag på tre månaders remiss om att göra det lättare för lärosätena att bli stiftelser. Tanken var att de skulle fungera som kommunala bolag. Det var ett

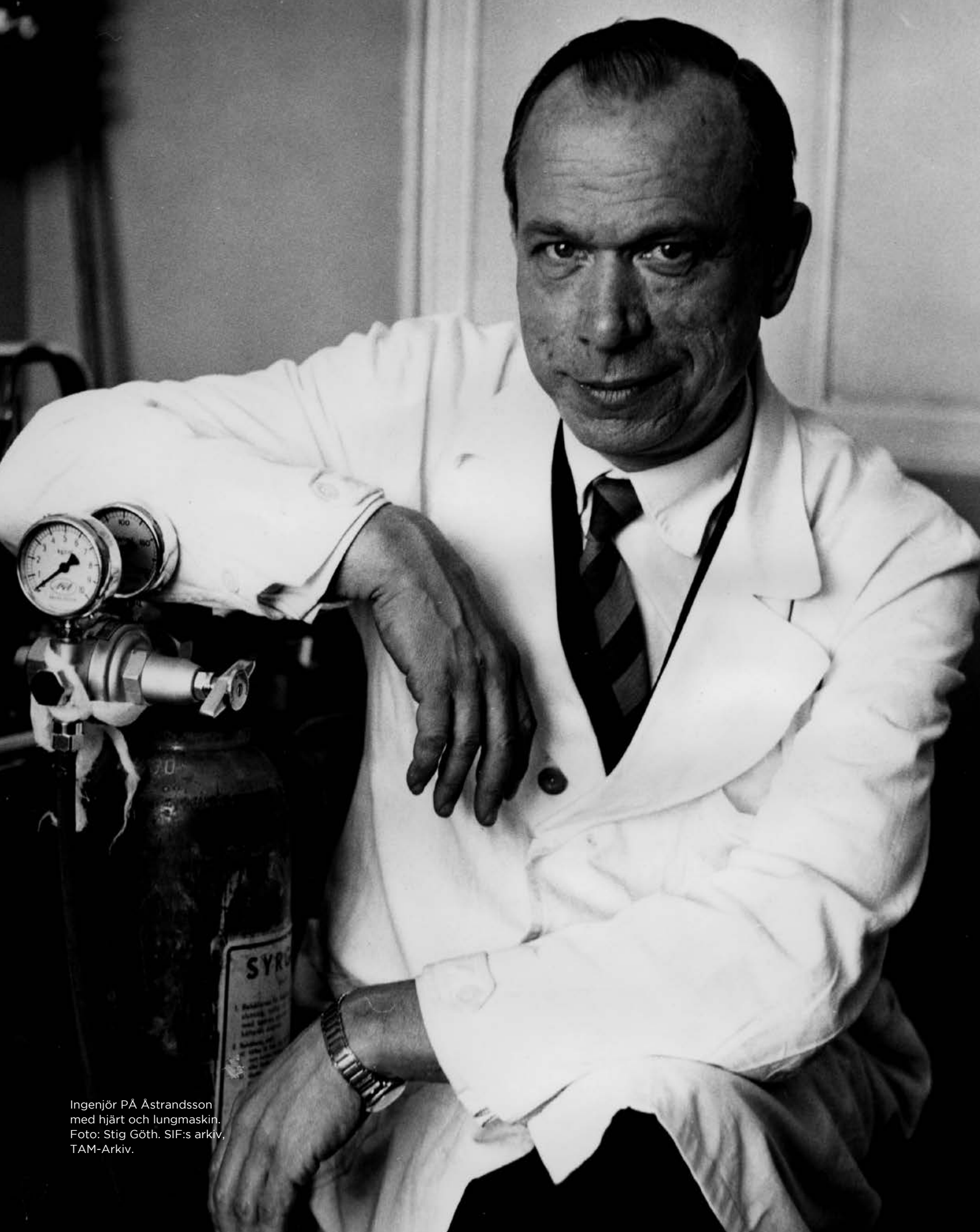
Och drar man inte in
PENGAR till sin egen
lön så får man ingen
ANSTÄLLNING.

illa genomtänkt förslag som inte tog hänsyn till behovet av vetenskaplig kvalitet, enligt Git. Förslaget fick mycket kritik. På hösten anordnade SULF och Akademikerförbundet SSR ett seminarium med många talare inbjudna. Den enda som var positiv till förslaget var en dåvarande statssekreterare vars förslag det var. En namnkunnig person i panelen hördes då citera sin medarbetare med orden:

– Det här förslaget är som att försöka få in en schimpans i en kokosnöt. Det är alltid någon del som sticker ut!

Efter det seminariet var förslaget dött.

Av: [Leif Jacobsson](#), TAM-Arkiv.

Ingenjör PÅ Åstrandsson
med hjärt och lungmaskin.
Foto: Stig Göth. SIF:s arkiv,
TAM-Arkiv.

Saco och den svenska modellen

ARBETSMARKNADSLAGSTIFTNING påverkar alla på arbetsmarknaden men alla PÅVERKAS inte på samma sätt. I denna artikel diskuteras i ett historiskt perspektiv hur FÖRÄNDRINGAR av denna lagstiftning kan påverka Saco.

Yrkesorganisationer med fackliga uppgifter för akademiskt utbildade grupper som läkare bildades redan på 1800-talet. Under 1930-talets krisår var arbetslösheten hög bland akademiker, inte minst bland de yngre. Då blev organisationer för yngre akademiker aktiva och SYACO (Sveriges yngre akademikers centralorganisation) bildades 1943. År 1947 bildades Saco. Se Strand (2013) för den historiska utvecklingen.

Antalet medlemmar i Saco var länge få jämfört med antalet i LO och TCO. Få var akademiskt utbildade och det tog tid att organisera en del av de akademiskt utbildade. År 1950 var av alla medlemmar i en facklig organisation endast 1 procent medlemmar i Saco, medan 78 procent var medlemmar i LO och 17 procent i TCO. Den bilden förändrades gradvis och den 1 januari 2022 var andelen av alla fackligt anslutna 24 procent i Saco, 32 procent i TCO och 40 procent i LO. Antalet organiserade i tjänstemannaorganisationerna TCO och Saco är nu betydligt fler än i arbetarnas fackliga organisation LO. Bland tjänstemännen har Sacos andel ökat jämfört med TCOs. En förklaring till utvecklingen det senaste året är att Lärarförbundet lämnade TCO och gick över till Saco. Se Kjellberg (2022a, s. 98–99) och Erikson (2017) för utvecklingen inom lärarfackförbunden.

Utvecklingen i riktning mot att en hög andel av alla fackligt organiserade är medlemmar i ett förbund inom Saco förklaras av flera faktorer. Ekonomin utvecklas i riktning mot fler tjänstemän och färre arbetare. Andelen unga som går vidare till högre utbildning ökar kontinuerligt och

Ekonomin
UTVECKLAS i riktning
mot fler TJÄNSTEMÄN
och färre arbetare.

vuxenutbildning som innebär akademisk utbildning ökar också. Ytterligare en förklaring är att organisationsgraden är relativt hög bland de med akademisk utbildning.

En fortsatt utveckling så att allt fler av de fackligt organiserade är medlemmar av Saco förutsätter en fortsatt hög facklig organisationsgrad bland dem med högre

Bland annat
så har de med
HUMANISTISK utbildning
sämre villkor än de
flesta andra grupper av
AKADEMISKT
utbildade.

utbildning. På sikt kommer troligen merparten av tjänstemännen att vara akademiskt utbildade, också de som är medlemmar i ett TCO-förbund. Det kan leda till förändrad organisationstillhörighet för TCO-förbund så att de blir Saco-förbund, men också till diskussioner om utvidgat samarbete mellan TCO och Saco eller på längre sikt till en sammanslagning av de båda huvudorganisationerna på tjänstemannaområdet.

Kopplingen mellan fackförening och arbetslöshetskassa har varit stark i Sverige, men den är numera inte lika tydlig. Det går att vara medlem i en fackförening utan att vara medlem i dess arbetslöshetskassa och att vara medlem i en arbetslöshetskassa utan att vara medlem i en fackförening. Flertalet är dock fortfarande medlemmar i både kassa och fackförening. De fackliga organisationerna har för sina medlemmar efterhand kommit att betona annat än medlemskap i arbetslöshetskassa som villkor vid neddragningar och åtföljande uppsägningar. Inte minst viktiga är de omställningsavtal med stöd till uppsagda som finns på olika avtalsområden. Se Walter (red.) (2013) för en ingående presentation.

De med eftergymnasial utbildning har generellt en stark ställning på arbetsmarknaden jämfört med vad andra har. De har i genomsnitt högre löner och bättre villkor också i övrigt. Det finns dock stora skillnader mellan olika grupper av akademiker. Bland annat så har de med humanistisk utbildning sämre villkor än de flesta andra grupper av akademiskt utbildade. Se Boguslaw och Wadensjö (2011). För grupper med en svagare ställning på arbetsmarknaden är arbetsmarknadslagstiftningen och fackliga organisationer än viktigare än för andra grupper.

Saco-anställda har oftare än andra arbetstagare sådana befattningar på sin arbetsplats som gör att lagen om anställningsskydd (LAS) har mindre betydelse. Det hindrar inte att de kan drabbas av uppsägningar till exempel vid nedläggningar av arbetsplatser men också av att deras yrkeskunskaper kan bli obsoleta vid omstrukturering som vid digitalisering och automatisering. Det är svårt att förutsäga hur denna typ av förändringar kommer att påverka olika yrkesgrupper. Vuxenutbildning som möjliggör att de kan komma vidare på arbetsmarknaden är därför mycket viktig. Se t.ex. Olofsson och Wadensjö (2020) för utformningen av vuxenutbildning i olika länder i Europa.

Den nya arbetsmarknadslagstiftningen som är på väg innebär att politik får mindre betydelse och att arbetsmarknadernas parter större betydelse. Se Selberg och Sjödin (2022) för en grundlig genomgång. De pekar på att det till exempel kan komma att träffas kollektivavtal om skäl för uppsägning. Den förändrade lagstiftningen betyder att Saco och dess medlemsorganisationer får en än viktigare roll än vad de haft tidigare. Förändringar av LAS vad gäller turordning vid uppsägningar kommer dock troligen att ha relativt liten betydelse för flertalet medlemmar i Saco, medan utökad vuxenutbildning kan ha positiva effekter. Det kan dock finnas betydande skillnader mellan grupper av akademiker – läkare och anställda inom kultursektorn kan påverkas mycket olika av förändringar av LAS. Det är mycket viktigt att följa utvecklingen efter de kommande betydande förändringarna av arbetsmarknadslagstiftningen.

Av: **Eskil Wadensjö**, professor i nationalekonomi vid Stockholms universitet.

Referenser

- Boguslaw, Julia och Eskil Wadensjö (2011), *Humanisterna och den svenska arbetsmarknaden* i Humanisterna och framtids-samhället, Forskningsrapport 2011:1, Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Erikson, Josefine (2017), *Lärarfacken och den dubbla rollen. Mellan tjänstemannayrke och profession* i Anders Björnsson (red.), *Tjänstemännen och deras rörelser*. Fackligt arbete bland svenska tjänstemän i ett hundraårigt perspektiv. En forskarantologi. TAM-Arkivs skriftserie Nr. 6.

Vuxenutbildning
som MÖJLIGGÖR att
de kan komma vidare på
arbetsmarknaden är
därför mycket
VIKTIGT.

Kjellberg, Anders (2022a), *Den svenska modellen i en föränderlig värld*, Arena Idé, Stockholm.

Kjellberg, Anders (2022b), *Parternas organisationsgrad och kollektivavtalens utbredning*, s. 163–172 i *Avtalsrörelsen och lönebildningen 2021*. Medlingsinstitutets årsrapport 2021, Medlingsinstitutet, Stockholm.

Olofsson, Jonas och Eskil Wadensjö, *Vuxenutbildning för arbetsmarknaden*, Underlagsrapport till SOU 2020:30, Selberg, Niklas och Erik Sjödin (2022), *2020-talets moder-*

nisering av anställningstryggheten: Gränserna mellan politik och kollektiva förhandlingar förskjuts och partsöverenskommelser blir lag, Arbetsmarknad & Arbetsliv, Årg. 28(1), s. 69–83.

Strand, Sven-Erik (2013), *SACO i historiens backspegel*. En studie om fackliga arbetstagarorganisationers funktioner i ett demokratiskt politiskt system, TAM-Arkivs skriftserie Nr. 5.

Walter, Lars (red) (2013), *Mellan jobb. Omställningsavtal och stöd till uppsagda i Sverige*, SNS Förlag, Stockholm.

Nationalekonom, vem är det?

Nationalekonomi har **TRADITIONELLT** varit ett akademiskt ämne dominerat av män. Men under **SENARE** tid har allt fler kvinnor doktorerat inom ämnet. Hur det påverkat **NATIONALEKONOMISK** forskning diskuteras av professor emeritus Anita Nyberg.

Under hundratal år kunde endast män bli akademiker i Sverige, men 1873 fick kvinnor rätt att ta akademisk examen, utom i juridik och teologi. Idag – nästan 150 år senare – utgör kvinnor en majoritet av studenterna vid högskolorna, också i juridik och teologi. Av samtliga som tagit en doktorsexamen det senast decenniet utgör män en majoritet, men inom många discipliner utgör kvinnor numera en majoritet. Det gäller till exempel juridik, sociologi, etnologi, litteraturvetenskap, veterinärmedicin och klinisk medicin. Inom andra discipliner dominerar män. Det gäller framför allt inom tekniska ämnen, men också inom nationalekonomi. Om en frågar människor, ”Vem är nationalekonom?” skulle de flesta sannolikt spontant se en man framför sig. Samtidigt har ökad jämställdhet varit ett politiskt mål åtminstone sedan 1970-talet i Sverige. Jämställdhetspolitikens första delmål är att uppnå en jämn fördelning av makt och inflytande. Det anses inte bara rättvist utan antas också påverka kvalitativa aspekter av maktutövning, till exempel skulle fler kvinnliga nationalekonomer kunna påverka den kunskap som produceras. Hur ser då situationen ut inom nationalekonomi vid universiteten i Sverige? Har andelen kvinnor ökat bland doktoranderna i nationalekonomi och har det i så fall påverkat forskningen?

KVINNOR I NATIONALEKONOMI

Från slutet av 1800-talet till 1970-talet, under det gamla systemet, disputerade 73 personer i nationalekonomi. Av dessa var två kvinnor, Margit Cassel (gift Wohlin) som disputerade 1924 och Karin Kock som disputerade 1929. Margit Cassel var forskare, publicist och riksdagsledamot och dotter till Gustav Cassel som var en – på sin tid – välkänd professor i nationalekonomi. Han var också Karin Kocks handledare. Kock var oerhört aktiv och var bland annat sakkunnig i den

Jämställdhetspolitikens
första DELMÅL är
att uppnå en jämn
FÖRDELNING av makt och
inflytande.

statliga utredningen Kvinnoarbete i Sverige SOU 1938:47 tillsammans med Kerstin Hesselgren och Alva Myrdal, vilken bidrog till att Sverige som första land i Europa förbjöd arbetsgivare att avskeda kvinnor på grund av giftermål, trolövnings eller graviditet. Hon erhöll professors namn, blev Sveriges första kvinnliga statsråd (1947) och var överdirektör vid Statistiska Centralbyrån.

Karin Kock, nationalekonom och Sveriges första kvinnliga statsråd. Källa: Alvin, Uppsala universitetsbibliotek.

Efter det att Margit Cassel och Karin Kock disputerat under 1920-talet dröjde det lång tid tills fler kvinnor disputerat i nationalekonomi. Det dröjde ända till 1976, då tre kvinnor disputerade i ämnet. Sedan har andelen kvinnor som disputerat fortsatt att öka. Diagrammet

nedan visar att andelen kvinnor av de som disputerat i nationalekonomi ökat från 7 procent på 1970-talet till närmare 40 procent på 2010-talet.

Eftersom kvinnor och män har olika erfarenheter vad gäller vård av barn, fördelningen av betalt och obetalt

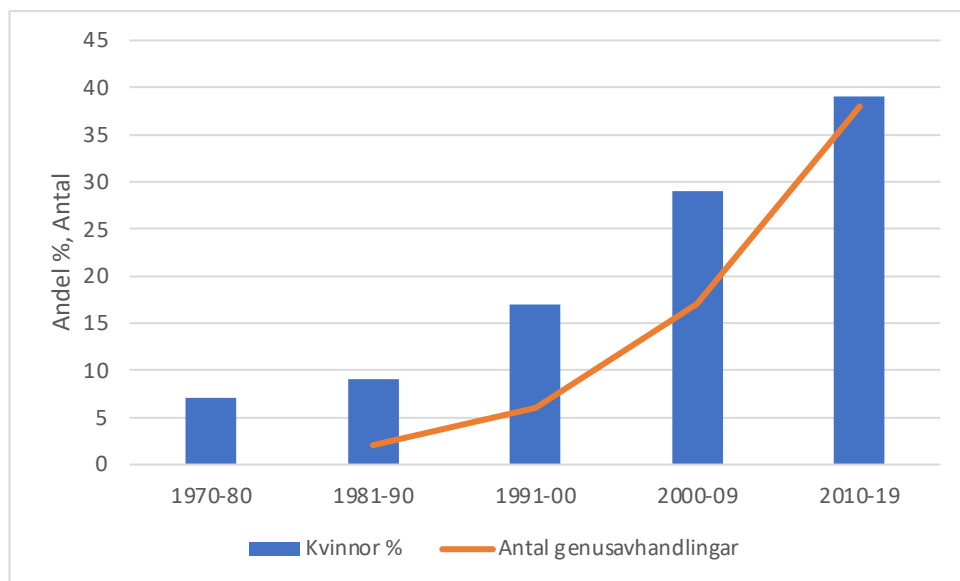

arbete, utbildning, yrke, sexuella trakasserier m.m., kan en tänka sig att kvinnor och män delvis har olika intressen när det gäller forskningsfrågor. En kan till exempel tänka sig att kvinnor är mer intresserade än män av ett genusperspektiv i forskningen. Diagrammet visar att antalet genusavhandlingar har ökat från noll till 38 stycken under samma period som andelen kvinnor som disputerat i nationalekonomi ökade.

GENUSAVHANDLINGAR

Vad genusforskning är finns det inte något entydigt och givet svar på. I en skrift från Högskoleverket om Genusperspektiv på nationalekonomi från 2005 menar författarna att begreppet ”på ett övergripande plan kan sägas vara att göra synligt att vi har en ekonomi befolkad av kvinnor och män”. De menar att de flesta genusforskarna

inom nationalekonomi arbetar inom ramen för de etablerade teorierna, men tillämpar dem på nya områden. De kompletterar ekonomiska modeller med tidigare försummade aspekter, ställer annorlunda frågor, gör nya tolkningar och analyserar samhällsutveckling och ekonomisk politik ur kvinno- och jämställdhetsperspektiv. Forskare inom andra discipliner än nationalekonomi anlade ett genusperspektiv åtskilliga decennier tidigare. Enligt GENA, en databas som presenterar svenska doktors-

avhandlingar inom kvinno-, mans- och genusforskning, publicerades den första genusavhandlingen i nationalekonomi 1987 och en andra 1989. Den första handlade om deltidsarbete, något som är mycket vanligare bland kvinnor än män, och den andra om löneskillnader mellan kvinnor och män. De var de enda två avhandlingarna i nationalekonomi med ett genusperspektiv före 1990-talet.

För att undersöka om kvinnor är mer benägna än män att införa ett genusperspektiv i sina avhandlingar behöver vi till att börja med hitta alla avhandlingar, vilket inte är helt lätt. Från flera olika källor har jag hittat drygt 1 200 avhandlingar i nationalekonomi skrivna från och med 1990 till och med 2019. Det är inte möjligt att läsa alla dessa för att avgöra om kvinnor väljer andra forskningsfrågor än män. I stället har jag undersökt titlarna på avhandlingarna. Om titeln innehåller något av orden ”genus-”, ”kvinn-”, ”kön-”, ”(o)jämförbar-” och/eller ”diskriminering”, då kallar jag dem genusavhandlingar. Dessutom har jag letat efter genusavhandlingar i den ovan nämnda databasen GENA.

Utifrån detta underlag kan en konstatera att det är relativt få av de kvinnor som disputerat i nationalekonomi som har ett genusperspektiv, men att sannolikheten är större att en kvinna har det än att en man har det. Sjuttio procent av genusavhandlingarna i nationalekonomi är skrivna av kvinnor. De studerar t.ex. skillnader mellan kvinnor och män vad gäller löner, inkomster, landrättigheter, fattigdom, utbildning, arbetslöshet, arbetsutbud, arbetsdelning, diskriminering, föräldraledighet, hälsa, ekonomiskt beteende och migration. Åtminstone tidigare behöver inte ett genusperspektiv i forskningen ha varit positivt för karriären inom akademien.

SKILLNADER MELLAN HÖGSKOLOR

Intressant är också att skillnaden i andelen kvinnor bland de som disputerar i nationalekonomi och avhandlingar i nationalekonomi med genusperspektiv skiljer sig åt mellan olika högskolor. Stockholms universitet skiljer ut sig genom att en relativt stor andel av de som disputerar i nationalekonomi är kvinnor och flest genusavhandlingar har också skrivits där. Det kan även påpekas att det – på Stockholms universitet – tidigare har funnits fyra kvinnliga professorer. Idag finns sju aktiva kvinnliga professorer av 25 totalt.

En anledning till det relativt höga antalet genusavhand-

lingar vid Stockholms universitet har möjligen att göra med att Institutet för social forskning (SOFI) finns där. Där är inte bara nationalekonomer verksamma utan även sociologer. Genusperspektiv är betydligt vanligare inom sociologi än inom nationalekonomi, vilket tillsammans med inriktning mot social forskning kan ha inspirerat till ett genusperspektiv även bland nationalekonomer. Det kan möjligen också vara tvärtom så att kvinnliga nationalekonomer med ett intresse för ett genusperspektiv har sökt sig till Institutet för social forskning eftersom arbetsförhållandena varit mer gynnsamma där.

På andra plats vad gäller antal genusavhandlingar kommer Göteborgs universitet. Intressant nog är hälften av dessa skrivna av män. I det fallet har det sannolikt att

I det fallet har det
sannolikt att göra med att
UTVECKLINGSEKONOMI
är ett framträdande
FORSKNINGSOMRÅDE
där.

göra med att utvecklingsekonomi är ett framträdande forskningsområde där. Bristen på jämställdhet är uppenbar i många utvecklingsländer, vilket kan vara svårt att bortse ifrån i forskningen. Många av genusavhandlingarna undersöker förhållandena i olika afrikanska länder.

Det vore värt att utforska varför andelen kvinnor och andelen genusavhandlingar skiljer sig åt mellan olika högskolor. Det vore också intressant att jämföra situationen inom andra discipliner och inom olika lärosäten. Sist men inte minst vore det intressant att försöka förstå varför National University of Mongolia Bator i Mongoliet under tre år i rad endast har haft kvinnliga doktorander i nationalekonomi och om det har påverkat forskningsinriktningen där.

Av: **Anita Nyberg**, professor emeritus i könsperspektiv på arbete och ekonomi, Genusvetenskap, Stockholms universitet.

Högutbildade m privilegier och

Vilka utmaningar möter **AKADEMISKT** utbildade migranter i Sverige? Hur ter sig kopplingen mellan efterfrågan på arbetsmarknaden och den sociala **INKLUDERINGEN**? Det är några av de frågor som Maja Povrzanović Frykman, **PROFESSOR** i etnologi, söker besvara i denna essä.

M

ot bakgrund av arbetsmarknadens globalisering och uppkomsten av den kunskapsbaserade ekonomin, står de högutbildade inte bara för ett tillskott till arbetskraften, utan bidrar högst påtagligt till arbetsgivarnas expertis inom en starkt konkurrensutsatt marknad. Individer med högre utbildning – alltså med universitetsexamen – spelar som bekant en nyckelroll för olika länders framtida utveckling. Deras insatser för innovation och teknologisk utveckling kan inte nog betonas. Därför tävlar också OECD-länderna om att knyta sådan kompetens till sig genom gynnsamma migrationsregler och rekryteringskampanjer för dessa så kallade "foreign talent".

Mellan åren 2001 och 2016 har antalet högutbildade migranter inom OECD dubblats, även om talen skiljer sig länderna emellan. Det är många faktorer som tillsammans formar ett lands attraktivitet för dessa högutbildade. [OECD:s "Indicator of Talent Attractiveness"](#) listar sju sådana kriterier: anställningsmöjligheter; inkomster och skatter; karriärmöjligheter; miljö för familjen; allmän kompetensnivå; inkludering; och livskvalitet. Bland indikatorerna finns också möjligheterna för de blivande migranterna att få visum och uppehållstillstånd.

Sverige rankas högt bland OECD-länder i fråga om

Deras insatser för
INNOVATION och
teknologisk utveckling
kan inte nog
BETONAS.

attraktivitet och intar vid sidan av Schweiz en tätpåsar. Utöver en gynnsam arbetsmarknad finns här gott om högkvalificerade jobb. Var femte arbete som kräver högre utbildning fylls för närvarande av utlandsfödda. Gruppen är emellertid, enligt [SACO](#), inte särskilt väldokumenterad.

igranter mellan förfrämligande

Barbara Törnquist-Plewa, Cristine Sarrimo, Maja Povrzanović Frykman, Eleonora Narvselius och Josepha (Joshka) Wessels, forskare i projektet "De akademiska och kulturella fälten i Sverige ur ett "postmigrations-perspektiv" finansierat av Riksbankens Jubileumsfond. Foto: Malin Sjöberg.

Inom universitetsvärlden ligger dock talen betydligt högre: omkring 40 % av alla doktorander och 75 % av de anställda på karriär-positioner (tidsbegränsade anställningar som forskare innehar efter avlagd doktorsexamen) har utländskt ursprung.

I texten fokuserar jag på två teman. Det första berör de högutbildades uppehållstillstånd: Vems närvaro blir oproblematiserad och vem måste bli granskad för att få arbeta

Frågan om geografiskt
URSPRUNG fick försteg
framför expertkunnande
och arbetsmarknadens
behov.

och bosätta sig i landet? Vilka hinder har Sverige infört för människor vars kompetens uppenbarligen behövs för landets utveckling? Det andra temat berör området som lite diffust benämns ”integration”. Hur ter sig kopplingen mellan efterfrågan på arbetsmarknaden och den sociala inkluderingen? Vilka utmaningar möter de högutbildade på arbetsplatsen och i sitt privata liv i landet?

NÄR LAGEN KROCKAR MED EKONOMISKA OCH INDIVIDUELLA BEHOV

I februari 2022 stod ett fyrtiotal unga människor på Stortorget i Lund med banderollen ”Vänd inte ryggen åt de globala talangerna”. Det var utländska forskare som demonstrerade emot den nya utlänningslagen och krävde mera generösa regler för permanent uppehållstillstånd i Sverige.

2021 infördes en skärpning av migrationslagen vilken gör det svårare för såväl forskare som doktorander från länder utanför den Europeiska unionens ekonomiska sfär att erhålla permanent uppehållstillstånd. Detta var en förändring i förhållande till 2014 års lag vilken tagit hänsyn också till forskarutbildningen när det gällde hur tiden som krävdes för tillstånd beräknades. Den hade bidragit till att ett stigande antal av internationella forskare kunde stanna i landet efter avlagd examen. År 2010 fanns 40 % av dem kvar tre år efter examen. 2015 var samma siffra 54 %.

Men politiska förändringar i landet efter 2015 års massiva asylinvandring ledde till införandet av nya regler för uppehållstillstånd. I första hand handlade dessa om att begränsa migration från länder utanför EU och kom oförutsett att drabba doktorander och forskare. Den [nya lagen som antogs av riksdagen den 22 juli 2021](#) föreskrev att den som söker permanent tillstånd måste kunna visa upp ett kontrakt om fast anställning. Det skall gälla i 18 månader från och med det datum när ansökan lämnades in. Forskares anställningstid varar i regel ett år, varefter

Det krävde
KÄNNEDOM om
varje detalj som
kunde UTGÖRA
ett hinder.

kontraktet förnyas. Doktorander kan omöjligt visa på att de har fast anställning eftersom de har beviljats uppehåll enbart för studier.

Paradoxen blev uppenbar: permanent uppehållstillstånd blev så gott som omöjlig för dem vars utbildning redan bekostats av svenska skattebetalare. År 2020 infördes dessutom regler som tvingade nyfödda barn till föräldrar som kom från länder utanför EU (och själva hade uppehållstillstånd) att återvända till ursprungslandet för att därifrån begära uppehållstillstånd. Som nyfödd hotades man kort och gott av utvisning (Sjögren 2022).

Summa summarum: inga hänsyn tas till migranter baserade på deras i landet förvärvade färdigheter. Visum liksom uppehållstillstånd baseras helt och hållet på anställningskontrakt. Utbildning och kompetens ger ingen förtur. Frågan om geografiskt ursprung fick försteg framför expertkunnande och arbetsmarknadens behov.

KOMPETENSUTVISNINGAR

Fram till att en ny lag infördes 2008, kunde högutbildade migranter se fram emot permanent uppehållstillstånd om de erbjudits fast anställning. Den nya lagen från 2008 skulle säkerställa att alla migranter, oavsett yrke, utbildning eller inkomst skulle ges samma chanser. Kontrollmekanismer infördes så att de resurssvaga inte skulle bli utnyttjade på

arbetsmarknaden. Likabehandlingen innebar att också de högutbildade fick genomgå samma kontroller.

Medan lagen från 2008 inte lyckades hindra exploateringen av okvalificerad arbetskraft, medförde den inte bara de besvär som nämnts ovan, men ledde också till oförutsedda, så kallade kompetensutvisningar – deportering av folk som redan var anställda och som behöver förlänga sina anställnings- och uppehållstillstånd. Och eftersom sådana varken baseras på kvoter fastlagda av regeringen, utbildning eller arbetsmarknadens behov, blev det nu arbetsgivaren som fick fylla i ansökan och därmed avgöra vem som skall stanna eller deporteras. Det krävde kännedom om varje detalj som kunde utgöra ett hinder. Också minimala fel rörande löneutbetalningar eller försäkringar kunde leda till att arbetstillståndet inte förnyades. Det finns exempel på hur detta byråkratiska krångel drabbade personer som av misstag fått ut en lön som understeg miniminivån, eller inte tagit ut lagstadgad semester (Lindsay 2019).

Stockholms Handelskammars rapport [Kompetenskrisen hotar företagen](#) visar hur deporteringen bidrog till bristen av mycket efterfrågad arbetskraft (Kompetenskrisen hotar företagen 2019). För de berörda individerna och deras familjer skapade det osäkerhet, stress, problem att planera för framtiden och mental ohälsa (Lindsay 2019). Flera berättelser av ”kompetensutvisningsöverlevare” är tillgängliga på sajten *The Dearly Departed* (<https://www.thedearlydeparted.org>) som drivs av organisationen Real People vars uppgift är att kartlägga och kommunicera de problem som internationella, högutbildade anställda fått möta i Sverige (<https://www.real-people.se>).

GRÄNSER FÖR UTBILDNINGSBASERADE PRIVILEGIER

Förutom att diskutera hur politik och lagstiftning öppnar för eller begränsar arbetskraftens rörlighet behöver mer uppmärksamhet ägnas åt hur migranterna själva hantlar regler rörande visum, geografiska avstånd och andra faktorer som påverkar möjligheterna att integrera privatlivet med sina internationella karriärer, hur de håller kontakter till släkt och vänner vid liv och hur de bemästrar de många olikheter som följer med deras tillfälliga anställningar.

Det finns en lång tradition i Sverige när det gäller att stötta barnfamiljer så att det går att finna en balans mellan arbete

och privatliv. I synnerhet vet folk som anländer från stater där välfärd ännu inte är utbyggd att uppskatta sådant som föräldrapenning, möjligheten att arbeta deltid och att stanna hemma när barnen är sjuka samt den fria skolgången.

Ändå visar den internationella forskningen om högutbildade migranter, att även om deras yrkesskicklighet och kompetens är gångbara i stora delar av världen, kan det vara svårt att bli accepterad av det lokala samhället. Det finns gränser för vilka privilegier som åtföljer en hög kompetens. Också de som kommer från andra EU-länder kan råka ut för psykiska, känslomässiga och sociala svårigheter privat likaväl som på arbetsplatsen.

Flera av de utmaningarna finns beskrivna i boken [Högutbildade migranter i Sverige](#) (Arkiv 2018) som också är anmäld i detta nummer. Boken går igenom forskning

Få av dem hade
blivit INBJUDNA
till ett SVENSKT
hem

om rättsliga och arbetsrelaterade villkor, förhållanden på arbetsplatsen, personliga relationer och vardag. Förutom de punkter om länders attraktivitet, som nämnts ovan, tas också känslan av välbefinnande utifrån migranternas personliga erfarenheter upp.

ATT MÅ VÄL

Självklart brukar anställningen betraktas som grunden för migranternas integration i värdlandet. Det kan inte råda någon tvekan om att villkoren i arbetet är av stor betydelse, men en växande forskning visar att hur väl integrationen lyckas också beror på faktorer som har mindre med arbetet och mer med privatlivet att göra.

Mina publikationer i samarbete med andra forskare rörande utländska läkare i [Sverige](#) och [Norge](#) tydliggör att integration inte bara handlar om arbetsplatsen. De läkare vi talat med var visserligen uppskattade, anställda på heltid och välbetalda. De tillhör en högstatusgrupp och deras arbetsvillkor här var så mycket förmånligare

än någonsin i ursprungsländerna. Men en individs välbefinnande handlar inte bara om yrkesmässig bekräftelse utan är djupt förankrad i familjen, det sociala och privata livet. Flera berättade för oss hur de oroade sig för sina åldrande föräldrar och släktingar, och kanske lika mycket för att tappa kontakten med sina goda vänner. Ett inskränkt socialt liv kan vara tungt att bära. Alla vardagliga, oplanerade möten som kom till bara av glädjen av att umgås framstod som en av de största förlusterna. Få av dem hade blivit inbjudna till ett svenskt hem. För andra som anlant från "fel", alltså icke-EU-länder, försvårades möjligheten att träffa familjen. Att komma bara för att hälsa på var inte skäl nog för att få visum. Vår forskning visade entydigt att upplevelsen av integration villkorades av möjligheterna att hålla sitt kontaktnät vid liv, lokalt likaväl som transnationellt.

Läkare från olika länder hade högst olika erfarenheter. De som kom från icke-EU-länder – oberoende av om de var arbetsmigranter eller flyktingar – mötte större svårigheter. Utifrån den forskning som redovisas i boken *Högutbildade migranter i Sverige* står det klart hur frågor som exkludering, rasifiering och integration som vanligtvis vidhåftar lågt utbildade migranter, också bär relevans för de högt utbildade. Sammanfattningsvis handlar det om att hierarkierna som dolt eller öppet har att göra med etnicitet, hudfärg, mer eller mindre "störande" accent, är djupt historiskt förankrade och svåra att komma till rätta med.

ATT HA ALLIERADE

I ett [nystartat forskningsprojekt](#) har vi tagit upp både de akademiska och kulturproducerande fälten i det samtida Sverige; två fält som har den högsta förekomsten av migranter på ledande befattningar inom samhällets offentliga institutioner. Vi har gjort intervjuer med grupper av universitetslärare och forskare med bakgrund som migranter och som har nått erkännande och höga positioner inom sina fält. Av särskilt intresse har varit att kartlägga den betydelse som andra människor haft för deras vägval.

Inom de akademiska yrkena framstår informella nätverk som viktiga. Man behöver en allierad, en mentor eller vän som känner regelverket och kan fungera som dörroppnare. Eller som en professor förklarade:

"Om man kommer utifrån och saknar tillgång till de informella nätverken så är det,

skulle jag tro, verkligen svårt att klara sig, att få jobb här, att komma in i systemet. [...] Det finns så mycket tyst kunskap som mina svenska kollegor besitter men som jag saknar, så jag skulle vilja säga att detta är en utmaning för vem som än söker sig till universitetsvärlden och kommer från ett annat land.”

Vad han berättade om sin handledare påminner om vad många andra intervjupersoner sagt, nämligen att han kunde fungera som en verklig mentor;

”Han [handledaren] spelade en så viktig roll. Han lät mig delta i det här projektet, vet du, öppnade dörrar för mig. Han organiserade internationella workshops, jag fick träffa [berömda forskare] – alla dessa stora namn! Ingen av dem kommer ihåg vem jag var, jag var ju bara en forskarstudent, men att få delta i dessa samtal och seminarier var så viktigt, att ha chansen att pröva mina idéer, lägga fram papers var också viktigt, så jag menar att han [mentorn] spelade en viktig roll. Han gav mig alltid support och var mycket öppen.”

Allierade inom det akademiska fältet kan hjälpa fram sina kollegor, men kan de också undanröja några av de snåriga lagar och regler som begränsar friheten för kollegor från icke-EU länder? Regeringen har nyligen publicerat rapporten [Ett förbättrat system för arbetskraftsinvandring](#) (2021) som identifierar det ohållbara i kompetensutvisningarna. Inom affärlivet kräver man att mått och steg vidtas för att kunna behålla internationella masters-disputerade inom landet. Deras argument är att reglerna gällande uppehållstillstånd visat sig kontraproduktiva. De bara vidgar gapet mellan efterfrågan och tillgång på högutbildad arbetskraft. En gemensam uppvaktning från organisationerna Sveriges universitetslärare och forskare

(SULF), Sveriges förenade studentkårer (SFS-DK) och Fackförbundet ST kräver också att lagstiftningen måste revideras. Doktorander och andra forskare i karriären erbjuds sällan fasta anställningar, varken inom universitetsvärlden eller i den privata sektorn.

Internationaliseringen av universiteten har aldrig varit så intensiv som idag. Internationellt samarbete, mobilitet och anställda med olika bakgrund ses som ett redskap för att höja kvaliteten inom forskning och utbildning. Vid min institution på Malmö universitet gläder vi oss åt att vi nyligen fick 147 respektive 176 ansökningar för blott två tjänster utlysta i två doktorandprogram. Ansökningarna strömmade in från hela världen. Av de 16 doktorander som för närvarande arbetar vid institutionen kommer sju från icke-EU-länder. Har vi kanske lurat dem att satsa på en utbildning som i förlängningen kommer att leda dem till förvisning från det nät av professionella och privata relationer som de har hunnit bygga upp under de fyra till fem år som ett avhandlingsarbete kräver? Jag hoppas att de i framtiden inte ser sig tvingade att demonstrera på gator och torg, utan i stället få chansen att planera sin framtid privat och yrkesmässigt – i Sverige eller vart deras val än tar dem.

Mer information om den svenska universitetsvärlden och högutbildade migranter i Sverige kan sökas i artiklar av Jan Petter Myklebust i [University World News](#) (3/9 2021, 4/12 2021, 18/12 2021, 9/2 2022), Frey Lindsay i [Forbes](#) (13/12 2019), Matt Kritekman och Ali Omumi i [Aftonbladet](#) (5/3 2021), Alf Sjögren i [Sydsvenskan](#) (20/2 2022), Alireza Behtoui och Hege Høyer Leivestad i [Higher Education](#) (7/7/2019), samt boken Högutbildade migranter i Sverige.

Av: [Maja Povrzanović Frykman](#), professor i etnologi, verksam vid Institutionen för globala politiska studier vid Malmö universitet.

Julfest hos Saco. Foto okänd. Sacos arkiv, TAM-Arkiv.

BILDER AKADEMIKER

TAM-Arkiv bevarar foton av akademikernas och deras organisationers historia. Saco organiserar akademikerna, men även TCO organiserar stora grupper av akademiskt utbildade yrkesgrupper (liksom det finns akademiskt utbildade även inom LO). TAM-Arkiv har källorna till Sacos och TCO:s historia. Här visas bilder av akademiker i helg och söcken.

Lärare på väg till USA, tidigt 1960-tal. Foto: Foto-Hernried

Lärares arbetsrum, 1960-tal. Foto: Jan Eve Olsson. Lärarnas Riksförbunds arkiv, TAM-Arkiv.

Ingenjörer i arbete. Foto okänd. SIF:s arkiv, TAM-Arkiv.

Kan man lida pin vid akademien?

Att vara verksam som akademisk forskare på ett universitet kan ofta vara stimulerande. Men det finns en **BAKSIDA**: ett flertal studier visar att det finns många riskfaktorer inom den akademiska arbetsmiljön. **CHRISTINA BJÖRKLUND** – forskare vid Institutet för **MILJÖMEDICIN** vid Karolinska Institutet (KI) i Stockholm – är en av dem som just nu studerar frågan.

Christina och jag möts över Zoom. Det är fortfarande pandemi. Hon är en intensiv, talför och gladlynt kvinna. Christina började sin bana vid Handelshögskolan i Stockholm. För tjugio år sedan gick hon över till att arbeta vid Karolinska Institutet. Där har hon framför allt forskat om arbetsmiljö, psykisk ohälsa och ledarskapsutveckling.

ARBETSMILJÖN

Att förstå arbetsmiljöproblem är mycket viktigt, konstaterar Christina:

– Jag kan se att mobbning och trakasserier är några av de värsta arbetsmiljörisker vi har!

Ett flertal studier har nämligen visat på de skadliga effekterna på den utsattes mentala hälsa och prestationsförmåga. På Institutet för miljömedicin talar man mycket om *exponering*. I medicinsk terminologi innebär det att en individ utsatts för någon form av faktor som påverkar hälsan. Det kan finnas giftiga (toxiska) smittämnen som är skadliga. Men även sociala miljöer kan bli toxiska under vissa omständigheter.

På senare tid har forskarna på Karolinska Institutet börjat

Att studera
AKADEMIN är
intressant, men det
kan SAMTIDIGT vara
svårt att vara
objektiv.

Teckning av Ulf Lundkvist.

intressera sig för sin egen miljö – universitet. Att studera akademien är intressant, men det kan samtidigt vara svårt att vara objektiv. Det handlar ju om de egna kollegorna! De började därför med en stor enkätstudie som gjordes tre gånger och som sedan följdes av intervjuer för att de skulle kunna fördjupa sig i vissa områden. Hur är då miljön på universitet?

– Akademin har ett rykte om sig att vara tuff.

Det är lite en sån miljö, menar Christina. Att akademien är så präglad av inre konkurrens skapar ett klimat som kan leda till arbetsmiljöproblem. Det kan ses som en konsekvens av att gruppen börjar konkurrera om finansiering. Mycket idag handlar om att forskarna måste ha en egen finansiering, något som är både på gott och ont, enligt Christina. Men det skapar mycket stress när man söker samma finansiering som sina kollegor. Den inre konkurrensen blir då nästan som ett beteendemönster. Något som också bidrar till stressen är att många forskare är involverade i flera olika projekt. Ytterligare en stressfaktor är att de ofta måste ägna sig åt obetalt arbete med att granska sina kollegors artiklar.

Mycket av arbetsmiljöproblemen bottnar i maktrelationer. Titlar är en del. Om man står högre i rang inom akademien ger man sig på de som har lägre ställning. Mycket av konflikterna handlar om att man undergräver den andres kompetens. Alltså att man ser ner på andra och anser sig vara bättre. Det är lite så det är uppbyggt, reflekterar Christina.

Akademien bygger också på att man ska kritisera varandras texter. Det är något man vänjer sig vid, men det kan ju uppfattas som väldigt kränkande ibland. Första gången doktoranderna kommer in i universitetsvärlden tror de att de ska få positiv feedback:

– Men det är inte alltid det händer inom akademien! säger Christina och skrattar hjärtligt.

Teckning av Ulf Lundkvist.

Vilken betydelse har genus och etnicitet i sammanhanget? Ställer man frågan om en person har blivit utsatt för diskriminering så är det fler kvinnor än män som svarar ja. När det gäller män så handlar det om diskriminering på grund av etnicitet. Och man kan se att kvinnor är mer utsatta som forskare och även som studenter. De kan ibland uppleva att de är utsatta för mobbning och trakasserier både från lärare och från andra studenter.

PUBLICERINGSORDNINGEN

Det finns andra frågor också:

– En faktor som är extrem inom akademien är det här med publiceringar, berättar Christina.

Det är nog ingen annanstans som det är så viktigt med det som kallas "publiceringsordningen" – alltså vem som står först och vem som står sist i en artikel. Och det kan vara så att någon handledare eller senior kollega tvingar sig in i din text för att vederbörande vill ha någon finansiering. Det är något man inom andra branscher inte förstår meningen med. "Vem bryr sig", tycker man där. Men inom akademien är det viktigt.

Finns det då några ämnen som är extra utsatta? I Sverige har forskarna inte analyserat saken ännu. Men

i internationella studier har man sett att det inom medicinsk forskning finns en högre frekvens av mobbning än inom andra ämnen. Christina tror att det kan bero på

Teckning av Ulf Lundkvist.

konkurrenssituationen. Det kan vara så att det medicinska fältet är extra mycket uppbyggt på hierarkier. Många läkare är också verksamma kliniskt samtidigt som de forskar. Läkarna förutsätts alltså vara både praktiskt verksamma läkare och samtidigt specialister. Många är väldigt duktiga, men arbetssituationen kan skapa mycket stress.

Akademiska chefer är också mer utsatta för mobbning än andra chefer, berättar Christina vidare. Det akademiska ledarskapet är ganska "luddigt". Det är nämligen inte så att man går in i akademien och tänker "O jag vill bli chef", utan det är något som kommer när man får andra titlar, en annan kompetens osv. På det sättet blir det en ganska

otydlig struktur med ledarskap och grupper. Sånt kan påverka när det gäller risken för mobbning.

Samtidigt har man väldigt mycket inflytande och kontroll som forskare, betonar Christina:

– Det är ett fantastiskt roligt jobb! utbrister hon.

De finns många underbara människor inom akademien som är mycket kreativa. Och det vet man att inom kreativa yrken så kan det ofta förekomma en högre grad av mobbning:

– Jag tror att det kan bero på att många brinner så mycket för sin sak!

Men själv
har CHRISTINA
konfronterats med
olika ÄMNE
redan tidigt.

FRAGMENTISERING

Ett annat problem är att själva kunskapsutvecklingen inom akademien är fragmenterad. Det finns olika vetenskapliga discipliner och många diskussioner och kontroverser. Det är inte alltid det blir konflikter, men ibland kan det leda till destruktiva motsättningar. Det kan t.ex. vara att man mäter olika:

– Jag kanske kommer från en disciplin, du från en annan, och sen kan det vara en person från ett tredje ämne.

I sådana situationer kan man ibland fastna i någon sorts diskussion som inte leder framåt:

– Och det är akademien i ett nötskal skulle jag vilja säga! utbrister Christina.

Jag nämner forskaren Gregory Bateson som under hela sitt liv vandrade från disciplin till disciplin för att se samband istället för att endast fördjupa sig i ett enskilt vetenskapligt ämne. Det slutade med att han både blev en

Teckning av Ulf Lundkvist.

EXPONERING FÖR FARLIGA SAKER

banbrytande forskare som gick över gränser, men samtidigt att han aldrig fick en fast tjänst på något universitet. Och Christina håller med. Inom akademien finns det ett meriteringssystem som är grundat på att man ska bygga på det som man redan påbörjat. Byter man ämne blir det som att börja om. Så akademien är en utmaning om man har en annan profil. Samtidigt kan det akademiska systemet alltså leda till att det uppstår ”stuprör” där olika vetenskapliga ämnen drar åt olika håll.

Men själv har Christina konfronterats med olika ämnen redan tidigt. Hon doktorerade i psykologi vid Handelshögskolan i Stockholm. Sedan blev hon docent i ”ekonomisk psykologi”. Under senare år har hon också konfronterats med medicin då hon arbetat med hälsofrågor på Karolinska Institutet. Att ha ägnat sig åt olika ämnen tror hon har ökat hennes förmåga att ta in andras perspektiv.

Samtidigt som akademien på många sätt kan vara tuff, kan det finnas en viss tolerans gentemot avvikande personligheter. Det viktigaste inom akademien är ofta inte att man är extremt socialt begåvad, utan att man är en duktig forskare. Det gör att det här med den sociala kompetensen kommer i andra hand:

– Och då får ju alla plats! säger Christina och ser glad ut.

Det är en intressant aspekt av den akademiska miljön, trots att akademien har många andra nackdelar.

Av: [Leif Jacobsson](#), TAM-Arkiv.

Saco-strejke

Saco-konflikten 1971 var en dramatisk **HÄNDELSE** i svensk arbetsmarknadshistoria. Jaan Kolk – f.d. förbundsdirektör för **FACKFÖRBUNDET** Scen & Film – beskriver strejken och vad som hände sedan.

”**T**vångsarbete pågår” skrev Saco efter att riksdagen i mars 1971 beslutat om en fullmaktslag som gjorde att regeringen kunde avbryta den pågående Saco-strejken. I den riksdagsdebatt som föregick beslutet sa Yngve Persson, riksdagsledamot men också ordförande för Träindustriarbetareförbundet: ”Saco ska tas i örat och det ordentligt”.

Saco-strejken våren 1971 var den första och hittills enda gången som regering och riksdag avbrutit en arbetsmarknadskonflikt genom lagstiftning. När strejken pågått i sex veckor gav riksdagen regeringen rätt att ”frysa” konfliktåtgärderna genom att låta det tidigare kollektivavtalet gälla i sex veckor. Som en följd av detta avslutades både strejken och arbetsgivarnas lockouter och kom därefter inte heller att återupptas.

Staten som arbetsgivare hade reagerat på strejken genom att tillgripa lockout mot bland annat lärarna. Den utvidgade lockout, vilken skulle ha trätt i kraft dagen efter riksdagsbeslutet om fullmaktslagen inbegrep även den egna officerskåren, något som hade väckt uppmärksamhet både nationellt och internationellt. Genom fullmaktslagen undgick man att sätta lockouten i verket. Det var förmodligen en lättnad för den dåvarande socialdemokratiska regeringen.

Löpsedlar under Saco-strejken andra dag, lördag den 6 februari 1971. Foto: Bengt Hultin.

n 1971

LÖNEKRAVEN SÅGS SOM OSERIÖSA

Grunden till konflikten var att Saco, som förhandlade tillsammans med Statstjänstemännens Riksförbund (SR) ställt krav på en 22-procentig löneökning. Några år senare fusionerades SR med Saco under namnet SACO/SR. Lönekraven motiverades med att lönerna för högre tjänstemän och akademiker i offentlig tjänst under en lång tid hade urholkats och att man nu ville återställa 1968 års köpkraft för sina medlemmar. Med köpkraft avsågs då lönen efter skatt vilket i sig blev en kontroversiell fråga.

Till stöd för kraven hade ett omfattande statistikmaterial tagits fram, som visade på reallönernas utveckling och hur man tappat i förhållande till andra grupper på arbetsmarknaden. Men detta mötte föga anklag från motparterna

Dess kraftfulla ledare
Ingvar Seregard drev
1973 IGENOM en
kartell som innefattade
FÖRBUND både inom
TCO och Saco.

och inte heller hos den allmänna opinionen. Tvärtom fanns en förståelse för de låglönesatsningar som främst LO pläderade för. Sacos lönekrav uppfattades som oseriösa och dess konflikt som oansvarig.

När riksdagen röstade om fullmaktslagen togs beslutet med röstsiffrorna 275 mot 32. De som röstade emot var ledamöterna från vpk tillsammans med en grupp moderater medan några folkpartister lade ner sina röster. Men fullmaktslagen blev mycket omdiskuterad och

sågs av många som ett principiellt angrepp på den fria förhandlingsrätten. Och även om LO-företrädare som Yngve Persson bejakade fullmaktslagen så motsatte sig alla de fackliga organisationerna på det offentliga området samfällt tvångslagstiftningen.

När förhandlingarna för den statliga sektorn återupptogs byggde det på ett treårigt avtal. Slutbudet innebar löneökningar med 30 procent för dåvarande Statsanställdas förbund inom LO, 27 procent för TCO-S, 17 procent för SR och 12 procent för Saco. I det läget valde Saco, med sin VD Bertil Östergren i spetsen, att ställa sig utanför avtalet och de förblev avtalslösa för den statliga sektorn under den kommande avtalsperioden. På den kommunala sektorn deltog Saco däremot i de fortsatta förhandlingarna under ledning av Benne Lantz. Främst beroende på ett lägre löneläge för SACO-grupperna på det kommunala området nådde man där ett förhandlingsresultat på 22 procent.

Tobias Lund, som under konflikten var förhandlingschef i Läkarförbundet, har i en bok om Saco som gavs ut 1985, summerat några erfarenheter från Saco-strejken. Den kanske viktigaste var:

För att nå framgång i en storkonflikt för akademiker och högre tjänstemän måste konfliktmålen vara sådana att de av den allmänna opinionen uppfattas som någorlunda rimliga och sakligt motiverade.

DEN FACKLIGA KARTAN RITAS OM

Bertil Östergren, som under många år personifierat Saco, avgick hösten 1971. Hans sorti blev inledningen till en inåtvänd period för Saco som centralorganisation. Den fackliga förhandlingskartan på tjänstemannaområdet under 1970-talet kom istället att präglas av kartellerna. Det var PTK, TCO-S och KTK och även Saco inrättade SACO/SR-K för den kommunala sektorn och SACO/SR-S för den statliga.

PTK hade en särställning. Dess kraftfulla ledare Ingvar Seregard drev 1973 igenom en kartell som innefattade förbund både inom TCO och Saco. Såväl TCO:s dåvarande ordförande Lennart Bodström som Saco:s ordförande Osborne Bartley motarbetade dess tillblivelse men fick ge med sig. Civilingenjörsförbundets VD Alfred Nettelbrandt manövrerade skickligt och kunde samla berörda Saco-

SACO-SR konflikten 1971. Foto: Björn Myrman.

förbund i PTK under benämningen CF m.fl. Saco skulle snart byta fot genom att PTK visade sig vara en väg in på den privata delen av arbetsmarknaden och de övriga Saco-förbunden fick en självständig plats i PTK:s konstitution 2004.

Vid tiden för Saco-strejken var Saco emellertid i huvudsak en organisation för offentliganställda. Medlemsantalet uppgick till 120 000 och flest samlade Lärarnas Riksförbund med 45 000 medlemmar. Civilingenjörsförbundet, som under namnet Sveriges Ingenjörer senare kom att bli Saco:s största förbund, hade då 15 000 medlemmar varav endast 1/3 inom den privata sektorn. TCO hade nära 800 000 medlemmar och LO 1,7 miljoner.

1970-talet var en period som präglades av vänstervindar inte minst inom universitets- och högskoleområdet. Det gjorde att många efter avslutad utbildning sökte sig till olika TCO-förbund samtidigt som Saco-förbunden fortsatte att växa i takt med att universitet och högskolor byggdes ut och fler utbildningar akademiserades. När vänstervinden mojnade i mitten av 1980-talet hade Saco:s medlemsantal mer än fördubblats sedan 1971 och uppgick till 280 000. Men också TCO-förbunden hade fortsatt att öka och TCO:s medlemsantal hade stigit med 400 000 till 1,2 miljoner. Sammantaget var man dock alltså betydligt färre än LO med sina 1,8 miljoner medlemmar.

Saco fick en nystart vid sin kongress 1985 och medlemsutvecklingen har sedan dess tagit fart. Efter Lärarförbundets övergång från TCO vid årsskiftet 2021/22 börjar Saco medlemsmässigt nalkas TCO. Saco får därigenom mer än 700 000 yrkesaktiva medlemmar samtidigt som TCO krymper till runt en miljon. Sammantagna blev man redan 2008 större än LO och räknat på de yrkesaktiva medlemmarna företräder Saco och TCO nu 1,7 miljoner och LO knappt 1,2 miljoner.

SACO – EN FÖRÄNDRAD ORGANISATION

En följd av denna utveckling är att Saco:s medlemsstruktur förändrats. Det är en helt annan organisation än den som gick i strejk för 50 år sedan. Så de lärdomar som Tobias Lund drog ter sig idag som överspelade.

Begreppen akademiker och tjänstemän är alltmer sammanflätade och olika former av högskoleutbildning utgör numera grunden för flertalet tjänstemannayrken. För Saco har det inneburit att merparten av förbunden organiserar och företräder yrkesverksamma med mycket skiftande roller och ställning på sina arbetsplatser och med detta en stor spridning i löner och villkor.

Därigenom har en bredare grund skapats för facklig verksamhet än den som präglade Saco 1971. Det gör att en strejk, med motsvarande fokus på högre tjänstemän och de vävlönade akademikergrupperna, inte skulle kunna bli aktuell.

Av: **Jaan Kolk**, f.d. förbundsdirektör för Fackförbundet Scen & Film samt författare till boken "En enad tjänstemannarörelse med förhinder".

Litteratur:

Lennart Andersson. *Kartellen som vann och försvann – TCO-S 1967–1990*, OFR 2011.

Anders Björnsson. *I kunskapens intresse, SACO:s första sex decennier*, Carlssons bokförlag 2007.

Jaan Kolk. *En enad tjänstemannarörelse med förhinder – relationerna mellan TCO och Saco i ett organisationspolitiskt perspektiv*, TAM-Arkiv 2018.

Tobias Lund i *Historieboken*, SACO/SR 1985.

Svante Nycander. *Kurs på kollision – Inblick i lönerörelsen 1970–71*, Askild & Kärnekull 1972.

Den akademiska grytan

Vem är egentligen en **AKADEMIKER**? I en avslutande **KRÖNIKA** i Nio-Fem reflekterar författaren **ANDERS BJÖRNSSON** över den frågan.

”**A**kademiker” är en undflyende term. Under senare delen av 1800-talet betecknade den främst medlemmar i lärda samfund, akademier; detta bruk levde länge kvar i exempelvis Ryssland. Professorer var universitetslärare i första hand men kom med tiden att ses som urtypen för en akademiker – engelska språket har fortfarande distinktionen *academician/academic* för dessa respektive användningar. Från mitten av 1900-talet blev användningsområdet, inte bara i Sverige, vidgat. Envar som genomgått någon form av postgymnasial utbildning kunde beteckna sig som akademiker.

Det är inte säkert att alla gjorde det. Gjorde domaren, advokaten, ämbetsmannen, läroverkläraren det? Gjorde tjänstemän på de lärda verken – arkiv, bibliotek, museer – det? Gjorde fria yrkesutövare som läkare och arkitekter det? Eller prästen? Under 1900-talets första hälft talade man allmänt om intellektuella yrken – idag skulle vi nog säga professioner – i motsats till manuella yrken och kontorsarbete utan högre kvalifikationer. De flesta intellektuella yrken – nu avser vi inte de konstnärliga – hade staten som avnämare. Industrin klarade sig ännu dem förutan, kanske med undantag för ingenjörer, som dock länge stod hantverkaren närmare än laboratoriet.

Det som rörde om i grytan var den ekonomiska tillväxten och välfärdsstatens expansion under de första efterkrigsdecennerna. Dessa processer skapade ett behov av nya yrken med ständigt ökat kunskapsinnehåll. Det traditionella, klassbaserade utbildningsväsendet kunde inte tillgodose detta. Begåvningar behövde tas om hand och komma fram. Lärdom var inte nog; all högre utbildning borde bli yrkesutbildning, borde bli yrkesinriktad; alla yrken i det mogna industri- och tjänstesamhället skulle ges en eller annan form av anknytning till vetenskap och pågående forskning. Detta gynnade ett breddat akademikerbegrepp.

Ännu i mitten av århundradet hade den fackliga samlingsrörelsen bland akademiker i huvudsak berört professioner som skaffade sig legitimitet genom en utbildningsbas

i universitetens klassiska fakulteter. Strävan var närmast att försvara och förbättra positioner genom att framhäva deras exklusivitet – Sacos organisationsutredningar i slutet av sextioalet var noga med att hävda reviret. Denna strategi bröt samman genom att högskolan, som universitetet nu började kallas, släppte in nya grupper och släppte ut en strid ström av generalister och specialister till nya uppgifter och verksamheter.

Allt fler utbildningar akademiserades, allt fler yrken fick formell professionell status. Det gällde officerare likaväl som arbetsterapeuter, laboratorieassistenter likaväl som kockar. Det akademiska examinations- och rangsystemet grep omkring sig. Samtidigt tenderade de akademiska lärosätena att bli som vilka arbetsplatser som helst, i fråga om ledningsstruktur, incitamentskultur och anställningsförhållanden. Möjligen infann sig en konvergens: vissa yrken ökade sin prestige, medan den akademiska meriteringen som sådan blev föga prestigefull. Ordet akademiker är idag mindre särskiljande än någonsin.

Nej, genomsnittsakademikern tillhör inte längre med självklarhet samhällets eliter. Här har uppenbarligen skett en nivellering. Samtidigt bör samhället som helhet ha blivit mera kompetent, klokare, mera fundersamt och reflexivt. Fast jag är inte helt övertygad om att det senare är fallet. I kunskapsekonomin är det så mycket annat som man måste ta hänsyn till: värdegrunder, administrativ rapportering, medial kommunikation. Allt sådant som större och mindre tänkare förr i världen inte behövde bry sig så mycket om.

Av: **Anders Björnsson**. Författaren är publicist och historiker. Tillhörde under elva år som expertledamot styrelsen för TAM-Arkiv.

Anders Björnsson. Foto: Andreas Lindahl

Akademiska migranter i Sverige

Litteratur. Maja Povrzanović Frykman och Magnus Öhlander (red.). *Högutbildade migranter i Sverige*. Arkiv förlag, 2018.

Hur är det att vara akademisk migrant i Sverige? Hur har de lyckats i sina karriärsträvanden? Sådana frågor bör vi lära oss mer om.

Tillgången till akademiskt utbildad arbetskraft kan vara av avgörande betydelse för upprätthållandet av ett lands välfärdssystem och ekonomi. Sverige behöver därför utländska akademiker. Men kan det inte också ses som "brain drain" – kompetensflykt – där resurssvaga regioner förlorar kompetens som de själva har behov av? Den alltmer globaliserade arbetsmarknaden och de i allt högre grad kunskapsberoende ekonomierna har resulterat i en ökad internationell konkurrens om den högutbildade arbetskraften. Vad är det som gör att ett land attraherar denna arbetskraft?

I antologin *Högutbildade migranter i Sverige* presenteras aktuell forskning om akademiska migranter i Sverige.

Boken riktar sig inte endast till forskare utan också till en intresserad allmänhet. Antologins författare är verksamma inom olika humanistiska och samhällsvetenskapliga discipliner. Volymen belyser det motsägelsefulla i att både tillhöra en elit och samtidigt vara i ett utanförskap. Några kapitel kan vara speciellt intressanta att lyfta fram.

Flera bidrag handlar om utrikesfödda läkare i Sverige. En av dem handlar om "Interkulturell kommunikation på arbetsplatsen". Det finns många kulturskillnader som möter de utländska läkarna. En av dem är att relationen mellan läkare och patient är relativt jämlik i Sverige: samtalet är mer informellt än i många andra länder. Patienten ställer frågor, kan ifrågasätta läkarens uppfattning och inbjuds att delta i beslut om sin behandling. Sjuksköterskorna har också en annan roll. Dessutom är synen på familjens betydelse annorlunda. Många läkare upplever det som ovant att de som läkare måste berätta om svåra beslut för patienten och att många av dem – speciellt äldre – kommer ensamma till dem. I en annan text om *polskfödda läkare i Sverige* hävdas det att även om det finns yrkesmässiga kulturella skillnader mellan Sverige och Polen ska de inte överdrivas. Vissa av de polskfödda läkarna menade att de upplevde större skillnader mellan

stad och landsbygd inom Polen respektive Sverige än mellan t.ex. två större städer i Polen jämfört med Sverige.

Avslutningsvis finns ett tankeväckande kapitel om disputerade migranter i den svenska högskolan. Högskolan är mångfaldig. Och forskare tillhör inte på något självklart sätt samhällets elitskikt. Trots det har högskolan utgjort ett viktigt rekryteringsfält för elitskiktet i det svenska samhället. De migranter som vill få positioner inom högskolor och universitet gör det i konkurrens med andra. I kapitlet betonas betydelsen av sociala relationer för en lyckad karriär. För att fungera som en stark tillgång i konkurrensen med andra forskare måste utbildningsmeriterna bäddas in i sociala kontakter. Det är något som kräver förståelse av det sociala spelet. Man måste bemästra det som boken betecknar som "den dolda läroplanen". Det var inte i första hand erfarenheter av direkt diskriminering och rasism som kom fram i intervjuerna, utan de subtila markörerna.

Boken är mycket intressant och ger insikter i allt från politik till migranternas representation på arbetsmarknaden. Den handlar om sociala förhållanden och om ekonomin i Sverige. Den berör alltså frågor som är rykande aktuella i debatten.

Socionomutbildningens historia

Litteratur: Hans Swärd/Per Gunnar Edebalk (red). Socionomutbildningen – då, nu och i framtiden. Studentlitteratur.

Inom vilka områden arbetar socionomerna? De jobbar med samhällets största utmaningar: sociala insatser, barn- och ungdomsvård, missbruksvården och äldre- och omsorgsverksamheten. För att utföra sitt uppdrag behöver de utbildning, kunskaper och fortbildning.

I dag är socialt arbete ett eget kunskaps- och forskningsområde vid våra universitet och högskolor, men vägen dit har varit lång. I en nyutkommen antologi *Socionomutbildningen – då och nu och i framtiden* speglas socionomutbildningen och dess historia.

Det är en diger volym som nu givits ut. Initiativet har tagits av *Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA)*, en organisation som tidigt drev kravet på utbildning för socionomer. Antologin – liksom för övrigt även socionomutbildningen – spretar åt olika håll, vilket försvårar en sammanfattning av boken. Bland de ämnen

som ingår i utbildningen kan nämnas sociologi, psykologi, socialpsykologi och nationalekonomi. Jag väljer att lyfta fram några få kapitel. Ett inledande avsnitt av professor Hans Swärd lyfter fram ämnets historia. Han liknar historien vid ett släkt drama som har pågått i mer än ett sekel och som kan delas in i tre akter. Den första akten handlar om perioden 1884–1921 då de svenska utbildningspionjärerna fick kontakt med utbildningsidéer i andra länder. Bakgrunden till utbildningarna var det upplevda hotet från de sociala problem som blivit allt synligare genom industrialismen och urbaniseringen.

Den andra akten handlar om perioden mellan 1921 och 1977. Det är en tid då den organiserade välfärdsstaten i Sverige började formuleras. 1921 – för hundra år sedan nu – startades den första socionomutbildningen *Socialinstitutet i Stockholm* (populärt kallad ”sopis”). Socionomutbildningarna utvecklades sedan med tiden, de förstatligades och blev till socialhögskolor. Antalet utbildade socionomer ökade också drastiskt.

Den tredje akten utspelades under perioden efter 1977. År 1977 var nämligen året då socialhögskolorna införlivades med universiteten/högskolorna på de olika utbildningsorterna. Socialt arbete skapades som ett akademiskt ämne. Socionomernas professionaliseringssträvanden har sedan fortsatt – med framgångar och

bakslag – något som belyses i olika kapitel i antologin.

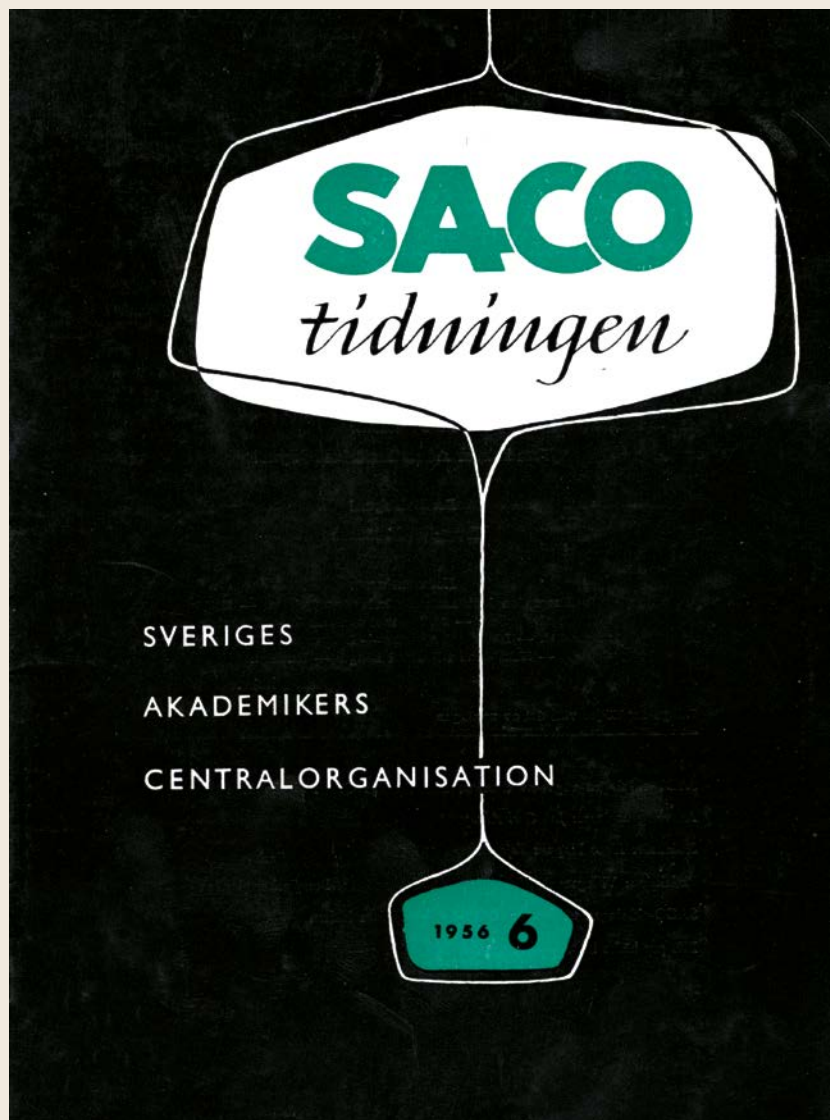
Även om det återfinns många kvinnor bland det sociala arbetets pionjärer var det ändå en man – nationalekonomen Gösta Bagge – som utsågs till Socialinstitutets förste rektor. Hans betydelse och levnadsöde tecknas på ett intresseväckande sätt i professor Eskil Wadensjös inlägg. Bagge började sin bana som nationalekonom, men valdes sedermera till ledare för Högerpartiet. Under andra världskriget utsågs han till ecklesiastikminister. Det framgår att Bagge också var en skicklig ”forskningsentreprenör” som bl.a. beviljades stora summor pengar från Rockefellerstiftelsen som sedan kunde användas till att utveckla Socialinstitutets verksamhet.

Ett spännande kapitel av docent Katarina Piuva handlar om ”Det psykosociala spåret i socionomutbildningarna”. Hon beskriver i sitt inlägg kontroverserna mellan medicinskt biologiska strömningar och humanistiska perspektiv inom den psykiatriska vetenskapen. Ett annat konfliktområde berör tolkningar av det sociala arbetets kärna, om strukturellt eller individriktat arbete. Flera av pionjärerna för socialt arbete kämpade för övrigt med ett motstånd mot förebyggande vård och öppenvård inom psykiatrikerkåren. Den som är intresserad av professionalisering – speciellt socionomyrkets – har alltså mycket att lära av antologin.

DOKUMENT OM AKADEMIKER

Dokument om akademiker och deras organisationer finns i rikt mått i TAM-Arkiv. På TAM-Arkiv finns Sacos (Sveriges akademikers centralorganisation) och dess medlemsorganisationers arkiv. På TAM finns också TCO:s (Tjänstemännens centralorganisation) och deras medlemsorganisationernas arkiv, förbund som också organiserar akademiskt utbildade yrkesgrupper. Det finns således mycket att hämta för den intresserade.

Saco-tidningen, Sacos arkiv, TAM-Arkiv.

Saco-standar, TAM-Arkivs föremålssamling.

Sacos skriftserie, Sacos arkiv, TAM-Arkiv.

Nästa nr
kommer i
HÖST

TAM-Arkiv har källorna till tjänstemännens och akademikernas historia. Vi bevarar, ordnar, tillgängliggör och främjar forskning på arkiven. Adressen är Grindstuvägen 48-50, Bromma.
Hemsida: www.tam-arkiv.se

Detta är sista pappersnumret av tidskriften Nio-Fem. I framtiden kommer TAM-Arkiv att satsa mer på hemsidan och där vi bl.a. ska lägga ut poddar. Bilden visar arkivets nyinköpta podd-inspelningsutrustning.

